Az erdélyi szász és román nemzetiségi szövetkezetek

HUNYADI ATTILA

Ebben a tanulmányban a monarchiabeli nemzetiségek önálló szövetkezeti érdekvédelmének kiépítését ismertetem, bõvebben kitérve az erdélyi szász és román szövetkezetek nemzeti célcsoportjaira, hiszen ebbõl a két gazdasági önszervezõdési modell tapasztalataiból ihletõdött a magyar közgazdasági elit is a két világháború közötti idõszakban a kisebbségi modus vivendit keresve.

A társadalom- és gazdaságtörténészek egyhangú megállapítása szerint, az Osztrák-Magyar Monarchia területén a nemzetiség megvallásának és gyakorlásának egyik kifejezõdése volt a szlovén, olasz, cseh, román „népbankhoz", szász hitelszövetkezethez való csatlakozás. A politikai önigazgatás és nyelvi-kulturális jogaik teljes gyakorlásának hiányában e nemzetiségek a szövetkezeti mozgalomhoz folyamodtak mint a kulturális-nemzeti célok megvalósításának egyik hatékony eszközéhez.[1]

A monarchiában az 1875. XXXVII. tc. (kereskedelmi törvény), kiegészítve az 1898. XXIII. hitelszövetkezeti tc.-kel, szabályozta a szövetkezetek mûködését. Az 1898-i hitelszövetkezeti törvény, amely állami üzletrészjegyzéssel átalakította az addigi hitelszövetkezeti központot Országos Központi Hitelszövetkezetté (a továbbiakban: OKH). Ugyanebben az évben alakult meg a Hangya fogyasztási szövetkezetek központja is, Károlyi Sándor ösztönzésére, elsõsorban az áruuzsora és határidõügylet-spekuláció megszüntetésére, a következõ évben pedig létrehozták a Gazdák Biztosító Szövetkezetét.[2] Egyik törvény sem tiltotta nemzetiségi jellegû szövetkezetek és ezek szövetségeik létrehozását, sem pedig a saját anyanyelven megszerkesztett alapszabályok kialakítását, illetve ezek cégbírósági bejegyzését sem. A tagok többségének döntése alapján határozták meg az ügyvitel s a tanácskozás nyelvét. A nemzetiségeknek lehetõség adódott saját kulturális-nemzeti céljaikat támogató külön szervezet kialakítására. Sem az Osztrák-Magyar Nemzeti Bank, sem az OKH nem alkalmazott hátrányos megkülönböztetést e nemzetiségi szövetkezetek ellen. Az OKH és a Hangya központ fontos feladatának tartotta azt, hogy a hitel- és a fogyasztási szövetkezetek – nemzetiségre való tekintet nélkül – az ország egész területén megalakuljanak. Ezt tanúsítják a nemzetiségek nyelvén megfogalmazott minta-alapszabályok, ügyviteli szabályok, valamint a rutén akció, amelyre a Tisza-féle politikum sokkal inkább figyelt, mint a késõbb, kevesebb szubvencióval jóváhagyott Székely Akcióra.[3] Adott volt tehát a lehetõség, hogy a nemzetiségek párhuzamosan kiépíthessék a maguk szövetkezeti rendszerét. Az elsõ világháborúig Magyarországon mintegy 800 nemzetiséghezkötõdõ szövetkezet mûködött, legtöbbjük saját nemzetiségi hálózatában. Kereskedelmi érdekek miatt a nemzetiségi regionális szövetségek az országos szövetkezeti központokkal elvi és üzleti kapcsolatokat egyaránt kialakítottak, ugyanakkor azonban nemzetiségi intézményrendszerük fontos összetevõivé váltak. Bár az ország kiterjedtsége miatt regionális szövetkezeti szervezetek is alakultak, továbbá vidéki áruraktárak (Nagyenyed, Marosvásárhely) és üzemek (Nagyvárad), az önállósulási törekvés mégiscsak a nemzeti/kulturális értékek-határok körül körvonalazódtak. Igen erõs helyi és nemzeti érdekeket megfogalmazó szövetkezeti rendszerek jöttek létre Horvát-Szlavóniában, a délvidéki szerbeknél, felvidéki szlovákoknál, valamint a svábok és Erdélyben a szászok s a románok körében. A nemzetiségi szövetkezetek önkéntes módon beléphettek a szövetkezeti ügy közös képviseletét nemzetközileg is vállaló és nagyon jó hírnévvel rendelkezõ Magyarországi Szövetkezetek Országos Szövetsége tagjai közé is, amely külön ezzel a szándékkal vette fel a „Magyarországi", s nem a „Magyar" megnevezést. A nemzetközi szinten is önállóságot választó szász Raiffeisen szövetkezetek nagyszebeni központja a maga nevében volt tagja a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetségének.

A szász szövetkezeti mozgalom

Az erdélyi szászok a századfordulón az országos átlagot meghaladó iparosodással és Magyarország elsõ bankjának létesítésével büszkélkedhettek. A korai polgárosodásnak egyik jele volt az erõs szász szövetkezeti mozgalom is, amelyet sajátos (politikai és egyházi) önkormányzati és szomszédsági (Nachbarschaften) kölcsönös segítési egyesületek hagyományaik modern kifejezõdéseként is értelmezhetünk, s amelynek kiépítését elõsegítették azok a kulturális, társadalmi és gazdasági kapcsolatok, melyeket az erdélyi szászok mindvégig ápoltak a német nemzeti közösséggel. A szász parasztság gazdálkodásának korszerûsítésében a németország-

[1] Egyed Ákos: Falu, város, civilizáció. Kriterion, Bukarest, 1981. A hitelrendszer… fejezet. 168–190.
[2] Romsics Ignác: Bethlen István. Politikai életrajz. Budapest, 1991. 24–29.
[3] Balázsi Dénes: Ne nézze senki csak a maga hasznát – Szövetkezeti mozgalom a Kis és Nagyhomoród mentén. Székelyudvarhely, 1995. 21–28.

gi egyetemeken végzett papság és a tanítóság mûködött közre. E lelkészek vagy egyházközségi laikusok tartották össze a helyi társadalmat, útmutatásaik alapján a szász falvakban gazdasági reformokra érzékeny polgárok, birtokos parasztok jelentek meg. A szász kézmûvességbõl a XIX. század végére szász gyáripar fejlõdött ki: szalámigyárak, textil-, bõrüzemek, szeszgyárak.

Magyarországon az elsõ bankot is a szászok alapították, a Kronstädter Allgemeine Sparkasset 1835-ben, míg az elsõ magyar bank, a Hazai Elsõ Takarékpénztár 1840-ben alakul Budapesten. 1841-ben megalakul Nagyszebenben a Hermannstädter Allgemeine Sparkasse, a harmadik szász bank pedig 1851-ben létesül Besztercén. Az 1845-ben alapított Siebenbürgisch–sächsische Landwirtschaftverein (Erdélyi Szászok Mezõgazdasági Egyesülete) egyik fõ feladatának tekintette a mezõgazdasági hitelhiány tartós megoldását. E célból az egyesület a német Schultze-Delitsch rendszerû, a városi iparosság és kereskedõ polgárság hiteligényeire szakosodott szövetkezés eszméit terjeszti a Brassói Kereskedelmi Kamara és a szász bankok támogatásával, s így jönnek létre 1862–1866 között az elsõ városi hitelszövetkezetek: Medgyes (1862), Nagyszeben (1864), Beszterce (1865), Szászrégen. E pénzintézetek szövetkezeti jellege abban nyilvánult meg, hogy személyközpontú szolgáltatásokat nyújtottak (személyi hitel), illetve, hogy a bankrészvények (szövetkezeti szakszóval üzletrészek) nevesítettek voltak. (Míg a Schultze-féle szövetkezeti típus a városi lakosság számára bizonyult alkalmasnak, a földmûvelésbõl élõ lakosság hosszabb lejáratú kölcsönöket igényelt, elvárásainak nem feleltek meg e városi hitelszövetkezetek, amelyeknek a tagjai többnyire iparosok és kereskedõk voltak, akik újabb tagok belépésének megakadályozása céljából részvénytársasággá alakultak át. A mezõgazdasági ágazat számára megfelelõbbnek bizonyult a Raiffeisen típusú szövetkezés. E típust az jellemzi, hogy nem törekszik nagy üzletkörre, mûködési területét csak egy-egy falu vagy egyházközség lakosságára korlátozza, s így a szomszédsági elv biztosítja az átláthatóságot, valamint a kölcsönös felelõsség szavatolását; a tagok ismerik egymás anyagi és erkölcsi helyzetét, így a kihelyezések ellenõrzése spontán. A Schultze-Delitsch típusú szövetkezetekkel ellentétben nem az üzletrészekre és szigorú bankszerû kölcsönfeltételekre épít, hanem a kölcsönös segítségre, így szociálpolitikai jelentõsége is van.)

A szász hitelszövetkezetek – a Raiffeisen-rendszernek megfelelõen – az üzletrésztõkének minimális fontosságot tulajdonítottak, a hitelalapot ugyanis a tagok korlátlan felelõssége jelentette. Ez viszont sokkal szigorúbb ügyvitelt és fokozott bizalmat, horizontális ellenõrzést, a hiteligénylõtõl pedig személyes megbízhatóságot követelt, ezért a hitelszövetkezet a szászok esetében csupán a községen belülre terjesztette ki szolgáltatásait, míg a magyar hitelszövetkezetek mûködési köre több községre is kiterjedhetett.[4]

A szász pénzintézetek közül különösen a Hermannstädter Allgemeine Sparkasse õrizte meg a szász közösség iránti elkötelezettségét, s ezáltal a szászság legerõsebb gazdasági intézményévé fejlõdött, sõt a két világháború közötti idõszakban is megõrizte óriási szerepét a szász s késõbb a sváb szövetkezetek pénzügyi és érdekvédelmi irányításában. A Nagyszebeni Általános Takarékpénztár elnökévé választották 1885-ben Dr. Karl Wolff-ot (országgyûlési képviselõ, a Hermannstädter Tageblatt szerkesztõje), aki a németországi tõke becsalogatásával is próbálkozott Erdély iparosítása és a városfejlesztés érdekében. Karl Wolff ösztönzésére a bank közösségirányult hitelpolitikája lehetõséget teremtett a „Raiffeisen" típusú falusi hitelszövetkezetek alapítására, melyek a szász falusi lakosság elvárásaival és a mezõgazdasági hitelkereslet természetével összhangban volt. Az eszmeterjesztés eredményeképpen már 1885-ben megalakították az elsõ három ilyen jellegû hitelszövetkezetet. Következõ évben még öt alakult, 1886. július 19-én pedig megtartották az elsõ szövetkezeti kongresszust, ahol megalakul a Raiffeisen Szövetkezeti Unió (Verband Raiffeisenschen Genossenschaften), Dr. Wolff elnökletével. A hitelszövetkezetek ügyvitelét ezután komoly szaktudással irányította az Unió, a hitel/tõkeellátást pedig az Allgemeine Sparkasse biztosította.

A szövetkezeti vállalkozás az iparban is meghonosodott. Besztercén bõrfeldolgozó gyár alakult (1886), ahol 1889-ben cipõgyártás is indult, s hasonló profilú szövetkezetet indítottak Nagyszebenben is.[5] 1888-ban már 5 pinceszövetkezet volt, számuk növekedése nyomán pedig 1911-ben Medgyesen nagybani értékesítõ központot hoztak létre. A fogyasztási szövetkezetek kevésbé voltak népszerûek (vagy inkább szükségesek) a szászok körében: bár 1866-ban alakul az elsõ, 1902-ben csak 8 ilyen volt, a Fogyasztási szövetkezetek Központja megalapításakor Nagyszebenben (1906) csak 17; 1909-ben 35, 1913-ban 47 fogyasztási szövetkezet mûködött 3549 taggal. Abban az esetben, ha a faluban nem létezett hitelszövetkezet, a fogyasztási szövetkezet is elfogadhatott (közvetített) takarékbetéteket és nyújtott kishiteleket, vállalta a termékértékesítés megszervezését.

A szász szövetkezés gerincét és erejét a hitelszövetkezetek

[4] Heller Farkas: Hitelszövetkezet szócikk. In: Közgazdasági lexikon. Budapest, 1937. 189–191.
[5] Nagy Zoltán: Les régimes légaux des coopératives en Transylvanie. Thèse. Dijon, 1934. 83.

jelentették, amelynek alakulását a következõ adatok szemléltetik: 1886-ban 8 hitelszövetkezet és 349 tag, 1900: 80, 1905: 114, 1910: 144, 1914: 177 szövetkezet és 15 985 tag, 1919: 181 és 17 946, 1929: 187 és 20 906 tag (ekkor a kb. 201 szász község közül 187-nek (92,5%) volt hitelszövetkezete.[6]

A svábok hagyományos falusi hitelszervei a „Dorfsparkasse"–k voltak, amelyek a hitelszövetkezetekhez hasonló szolgáltatásokat nyújtottak. A XIX. század végén – szász mintára – a Schultze-Delitsch típusú szövetkezeteket próbálták meghonosítani, kevés eredménnyel. A Raiffeisen típus itt is sokkal alkalmasabbnak mutatkozott: az elsõ ilyen jellegût Grossscham faluban alapították, 1897-ben. Az ezután alakuló hitelszövetkezetek önálló központot alapítottak, Raiffeisencentral A.G. néven félmillió korona alaptõkével, Temesvár székhellyel. A Raiffeisen jelleghez hûen a hitelszövetkezetek vállalták a szükséges fogyasztási cikkek és gazdasági eszközök közös beszerzését is a tagoknak. A szövetkezetek ellenõrzésére megalakult Temesváron a „Verband Raiffeisenschen Genossenschaft in Banat". A két világháború között a svábok különösen a gazdasági szövetkezetek szervezésében voltak sikeresek s mintegy a világválság ellensúlyozására leginkább állati termékek feldolgozására, értékesítésére alakultak. Gazdasági szövetkezeteik száma 6-ról (1931) 99-re nõtt (1938), taglétszámuk megtízszerezõdött: 1 673-ról 16 518-ra nõtt.

A szász nemzeti szolidaritás és gazdasági együttmûködés a következõkben nyilvánult meg: A Hermanstädter A. S. támogatása a szövetkezeti a hitelpolitika és az üzleti felügyelet terén nyilvánult meg. Személyi hitelpolitikájának köszönhetõen a szövetkezetek olcsó hitelt kaptak, ezáltal õk is alacsony kamatlábú hitelt tudtak folyósítani, így 10%-kal kisebbet, mint az ország más részeiben. Emellett a bank viselte a szövetkezeti központ és az 1886-ban alakult Raiffeisenverbandes készkiadásait. Az irodai, személyzeti, és postai költségeket is átvette, helyiséget bocsátott a szövetkezeti központ rendelkezésére, finanszírozta az eszmeterjesztést. A nagyszebeni Bodenkreditanstalt (Földhitelintézet), a Hermannstädter A.S. üzletelvei is (rögzített osztalék, a tiszta haszon 30%-a tartalékalapra, 50%-a a szász nép kulturális, jótékonysági, gazdasági céljaira való fordítása) is tükrözi, hogy részvénytársaságok esetében is érvényesülhettek altruisztikus üzleti elvek.

A nemzetközösségi elkötelezettséget jelzik az 1885–as szövetkezeti alapszabály-minták is, amelyek további három fõ feladatot jelöltek ki a szövetkezeteknek: „Bodenschutz" (a nemzeti vagyon, földbirtok védelme és õrzése): az olcsóbb kölcsönök nyújtása megakadályozta a földek jelzálogba bocsátását. Amennyiben a földterület eladása elkerülhetetlenné vált, azt a szövetkezet vásárolta meg, nehogy idegen kézre kerüljön. 1910-ig 500 ilyen földvásárlás történt, mely által a szövetkezetek a szász nemzeti vagyonnak megmentettek 4600 hold szántót, 218 hold legelõt, 1 hold erdõt, 162 házas telket. A másik két cél újabb földek vásárlása és parcellázása volt . Minden eladásra kényszerült szász birtokot a szövetkezetek vásároltak meg, és adták el ismét szász gazdálkodóknak. A magyar nagybirtokosoktól is nagy darabban vásároltak fel birtokokat és osztották föl kisebb parcellákra a szász parasztoknak. Egyik Verbands-ankét megállapítása szerint 1906-ig 57 szövetkezet vett részt nagybirtok felosztásban 494 alkalommal; a Siebenbürger Vereinsbank 1916-ig 44 szövetkezet közvetítésével 285 alkalommal vásárolt nem-szász birtokokat, ami 2492 hold szántót, 3314 hold erdõt, 577 hold legelõt, 64 beépített telket és 2 malmot jelentett, vagyis az elsõ világháború elõtti 10 évben eladott magyar birtokok 45%-a szász tulajdonba ment át. A szászok 1916-ig közel 10 ezer holddal növelték nemzeti vagyonukat.[7] Ha a szerzett föld a szövetkezet közelében terült el, a parcellázás a tagok között történt, ha azonban messze esett, az új birtokot elsõsorban árvákkal vagy sokgyermekes családok tagjaival telepítették be. Ezekkel a szociális akciókkal kivándorlási tendenciákat is sikerült megfordítani: közel tizenötezer Amerikába kivándorolt szász személyt telepítettek vissza. (A nagyságrendek illusztrálására meg kell említeni, hogy a Magyarországról Amerikába kivándoroltak száma 1907-ben 300 ezer körül járt, ez vezette a magyar kormányt a kivándorlás korlátozására az 1909. II. törvénnyel.)[8]

A két világháború között is a szász közgazdaság fõ pénzügyi központja maradt a Hermanstädter A.S., amely ebben az idõszakban is alacsony kamattal hitelezett, átmentve nemzeti célú szolgáltatás-központúságát és hagyományos elkötelezettségét a szász közösség értékei és érdekei iránt, s ezeket elõnyben részesítve a kizárólagos óriási profithajszolással szemben. A nagyszebeni Unió tevékenysége intenzívebbé vált: ellenõrei által szaktanácsadást és útmutatást nyújt a szövetkezetek ügyvezetésének tökéletesítése céljából, az I. világháború elõtti évi ellenõrzési napok átlaga 3-ról 6,4-re emelkedett a húszas-harmincas években, s ráadásul a bánsági propagandát is felvállalta. A 36 sváb szövetkezet által 1930-ban Temesváron megalapított Német Szövetkezetek Uniója csak az ellenõrzést végezte.

A szövetkezeti képzés korszerûsítésére megalapították a

[6] Wehenkel, Günther Dr.: Deutsches Genossenschaftswesen in Rumänien. Stuttgart, 1929. 36.
[7] Wehenkel, Günther Dr.: Deutsches Genossenschaftswesen in Rumänien. Stuttgart, 1929. 31–35.
[8] Sáry István Dr.: A romániai szövetkezeti mozgalom. In: Hitel 1939/1. 25.

Raiffeisen házat, ahol üzletvezetési, mezõgazdaság-technikai tanfolyamokat szerveztek. A húszas évek végén létesített „Dr. Karl Wolff-Haus”–ban a fiatalok szövetkezési képzése folyt (Bauernhochschule népfõiskola).

Az erdélyi román szövetkezetek

A monarchiabeli erdélyi román szövetkezetek kibontakozásához több tényezõ járult hozzá: az erdélyi román bankok és az erdélyi román kulturális egyesület támogatása, ösztöndíjak és anyagi segítség. A politikai mûködést jelentõs mértékben támogató román hitelrendszer szövetkezetektõl átvett sajátossága volt, hogy az önállóság megõrzése érdekében a bankrészvények névre szólóak voltak, nem lehetett szabadon jegyezni õket a tõzsdén. A belsõ részvényátruházás által ezek a pénzintézetek következetesen megõrizhették nemzeti jellegüket és alapszabályban felvállalt közösségi céljaikat. Az elsõ erdélyi román hitelszövetkezet Visarion Roman tanító ösztönzésére jött létre a Szeben megyei Rãºinari-ban 1867-ben, mely egyúttal az elsõ erdélyi román pénzintézet is. Hasonlóakat alapítottak ezután más helységekben is (többek között a román határõrvidék központjában (Naszódon), vagy román iparosok Brassóban. Az 1888-ban Nagyszebenben megalakuló Román Mezõgazdasági Egyesület programjában a mezõgazdaság fejlesztését célul kitûzõ program (a földmûvesség képzése, vetõmagvak kiosztása mellett) javasolta a mezõgazdasági „társulások” és falusi hitelszövetkezetek létrehozását is. Az Egyesület hozta létre az elsõ Raiffeisen típusú hitelszövetkezetet a Nagyszeben melletti Szászveresmarton. Visarion Roman munkásságának legfontosabb eredményeként 1872. március 14-én alakult meg az „Albina” Bank Nagyszebenben, amely az erdélyi román gazdasági szervezetek legfõbb pénzintézetévé vált.

Az Albina alakulásakor alapelvül tûzték ki, hogy az intézet kizárólag románok számára és csupán románok érdekében létesült. Miután – a szász intézetek példáját követve – az Albina 1880-ban megszerezte a záloglevél-kibocsátás jogát, ami forgalma növelését eredményezte, az Albina 1883-ban már számottevõ pénzügyi erõt képviselt (2 millió forintnyi idegen tõkével).[9] Ugyanettõl az évtõl beindult az erdélyi román hitelintézetek hálózatának megvalósítása leghíresebb központjaival, amelyek jó területi szórással a növekvõ számú vidéki szövetkezeteket látták el hitellel: fogarasi Furnica (1883), Szelistyei Takarékpénztár (1884), szászvárosi Ardeleana és temesvári Timiºana (1885), kolozsvári Economul (1886), szászrégeni Mureºana, balázsfalvi Patria. 1892-ben Erdélyben már 40 önálló román pénzintézet volt, a XX. századba pedig 73 intézetbõl álló hálózattal léptek be.

Az erdélyi román pénzintézetek szorosabb szervezetbe tömörülését Partenie Cosma – Visarion Roman utóda az Albina élén 1877-1914 között – kezdeményezte, aki „Delegaþiunea bãncilor” cím alatt igazgatói értekezleteket indított az Albina égisze alatt 1898-ban azzal a céllal, hogy az intézetek vezetõi összeüljenek s a szervezés és terjeszkedés, valamint egymás kölcsönös támogatása tekintetében megállapodjanak bizonyos alapelvekben. Ezeken az igazgatói üléseken fogalmazódott meg az erdélyi román bankszövetség létrehozásának igénye, amely végül “Solidaritatea” néven megalakult 1907-ben az összes erdélyi román bank közremûködésével. A Solidaritatea, éppen úgy, mint a szász Revisionsverband, jogi formáját tekintve szövetkezetként alakult meg. Alapszabályaiban kitûzött céljai (egységes alapelvek megállapítása a bankok könyvelését, szakszerû ellenõrzését és jó ügyvezetését illetõen; a szövetkezett bankok könyvelésének és ügyvezetésének idõszakos rendszeres felülvizsgálata külön e célra alkalmazott szakértõ revizorok által; központi szakközlöny kiadása) követésével szoros együttmûködést sikerült megteremteni az erdélyi román intézetek között. 1914-ben a román szövetkezetek saját központot hoztak létre, az „Înfrãþirea”-t, amely szoros kapcsolatot tartott az Albina Bankkal. Az Albina és több más román bank az Osztrák-Magyar Banktól, a Fõvárosi takarékpénztártól, a Magyar Kereskedelmi Banktól s még hét magyar és osztrák központi hitelintézettõl kapott visszleszámítolási hitelt. A román politikai elit nagy része magától értetõdõen érdekelt volt a bankalapításokban (G. Bariþ, P. Cosma, I. Mihu, Aurel Vlad, I. Maniu már valósággal bankvezérek is). Nem véletlen tehát, hogy az idõközben Romániában is nagy érdekeltséget szerzett Albina a román impérium átvételekor is fontos szerepet játszott. A Consiliul Dirigent (az 1918–1920 között részleges autonómiával Romániához csatolt „erdélyi részek” román kormányzó tanácsa) pénzügyi támogatása mellett ennek rendelkezésére bocsátotta a bank székhelyét, cserében viszont ez idõben megemelkedett a bank alaptõkéje. A kormányzótanács támogatásával megalakulhatott még Erdélyben 1920-ig a Banca Centralã pentru Industrie ºi Comerþ (amely a minden áruból kifosztott Erdélyben az áruimportot és árukereskedelmet szinte versenyen kívül kézbe vette), valamint a Banca Agrarã (amely az erdélyi agrárreformmal kapcsolatos pénzügyi operációk végrehajtására kapott privilégiumokat). Utóbbi részvényei „a legszilárdabb és tisztán erdélyi román kezekben helyeztettek el”: az alaptõke felét 87 erdélyi román pénzintézet vette át, 40%–át a Kormányzó Tanács körül csoportosult román intelligencia,

[9] Gyárfás Elemér: Az erdélyi románok hitelszervezetei. In: Magyar Kisebbség 1924. 71–79.